

Norra kapellet, Trelleborg

Lunds stift

Fasad mot söder.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2020-03-25

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Norra kapellet, Trelleborg

Trelleborgs församling, Skytts och Vemmenhögs kontrakt, Lunds stift, Trelleborg socken, Trelleborg Östervång 1:2, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Trelleborg ligger vid havet på Skånes sydkust på Söderslätt.

Trelleborg är belagd som stad redan på 1250-talet, men det är under 1800-talet som staden utvecklas starkt efter att de fick tillbaka sina stadsrättigheter 1867 och industrialiseringen startar. Under slutet av 1800-talet anlades järnvägen och sjöfarten expanderade. Färjetrafik började gå till Tyskland. Flera industrier startade kring sekelskiftet 1800/1900. Johan Kock var en av de drivande fabrikörerna i Trelleborg och grundade bland annat en gummifabrik, ett bryggeri och glasbruk. Staden växte och nya bostäder byggdes.

På 1880-talet bildades i Sverige eldbegängelserörelsen som arbetade för att kremering skulle införas. Kremering var till en början mycket kontroversiellt men blev med tiden accepterat. 1931 bildades en avdelning av "Svenska Eldbegängelseförening" i Trelleborg. De betonade allas likhet inför döden och önskan om en hygienisk och värdig begravning.

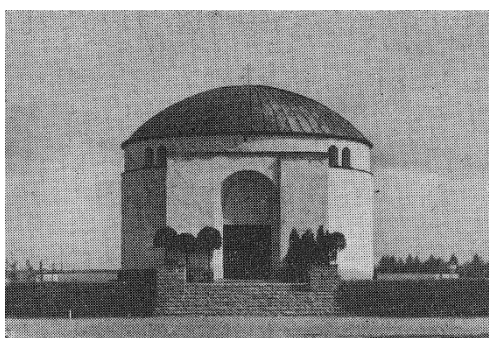
När kyrkogården anlades 1906 norr om Trelleborgs centrum var det jordbruksmark omkring. Idag har staden växt så att kyrkogården ligger mer mitt i stan. Tätorten har nu omkring 30 000 invånare.

Kyrkoanläggningen ligger idag omgiven av bostadsbebyggelse, dels flerfamiljshus från omkring 1950-60-tal och enfamiljshus. I nordöstra delen gränsar kyrkogården mot Östervångsparken och i norr mot idrottsanläggningen Vångavallen.

Kyrkobyggnaden

När staden växte blev den tidigare kyrkogården för liten och en ny invigdes 1906 i norra delen av staden. Vid biskopsvisitation 1927 påpekades vikten av att bygga ett gravkapell på Norra kyrkogården. 1929-30 beslutades att inköpa ny mark för utvidgning av kyrkogården och arkitekt Nils Blanck fick i uppdrag att göra skissförslag på kyrkogårdsutvidgningen och på ett gravkapell.

1936 beslutade kyrkofullmäktige att istället bygga ett "kapellkrematorium" med både krematorium och kapell. Det fick senare namnet Norra kapellet. Arkitekt var Olander Gröffell. Under 1937 uppfördes kapellet och i november samma år invigdes det av biskop Rodhe. Olander Gröffell (1866-1945) var född i Höör och utbildad i Stockholm och Berlin. Han har bland annat även ritat Tyska kyrkan i Malmö och bostadshus vid Triangeln i samma stad.

Kapellet låg upphöjt på en högre terrass med gräsbevuxna slänter omkring. Byggnaden innehöll i bottenplan ett runt kyrkorum, sakristia och biutrymmen med kontor och urnutlämningsrum. Den runda formen hade ett markerat utskjutande entréparti. Kapellet var välvt med en kopparklädd kupol. I källaren fanns bisättningsrum och krematorieugn. På norra sidan fanns en portik med granitkolonner.

Kapellet före tillbyggnader.

Foto från Vår stad av H. Lindahl.

1938 skänktes eldfaten som står på ömse sidor om entrétrappan.

Hugo Gehlin gjorde 1938 glasmålade fönster och 1944 utförde Pär Siegård frescomålning "Livets älv" i urnutlämningsrummet.

1957 byggdes en fristående klockstapel med två klockor från Ohlssons klockgjuteri i Ystad.

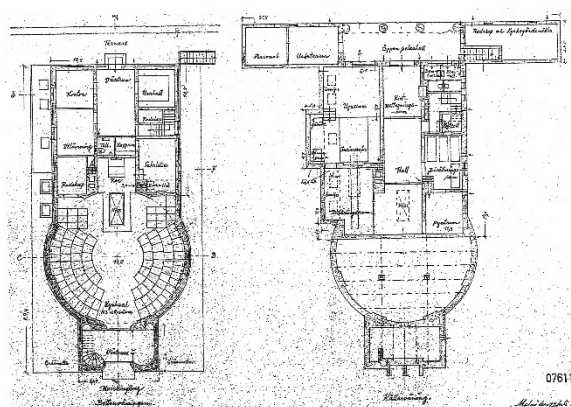
1969-70 byggdes krematoriet om och till. Låga sidobyggnader med väntrum och kransrum tillkom. Stenkanten som inramade kistan togs bort i kyrkorummet. Bisättningsrum/andaktskapell med väggar och golv av tegel byggdes i källaren. Handlingarna upprättades av Sydsvenska arkitektkontoret, Poroszlai och Bergenfelt.

2004 byggdes krematoriet till med en ny del i norr med ny krematorieugn, kylrum och biutrymme efter ritningar av arkitekt Eva Arén. Den ursprungliga portiken med granitkolonner på nedre plan blev därmed inbyggd.

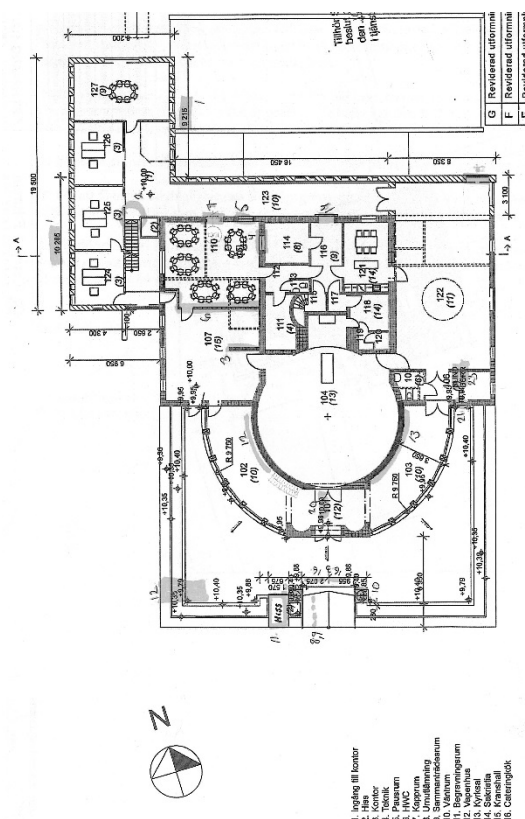
2017 byggdes kapellet till och om efter ritningar av Barup & Edström arkitektkontor.

En glasad gång som väntrum byggdes utanför den runda kyrksalen på södra sidan. Terrassen utökades. Kontorsrum och ny entré byggdes till i väster.

Passagen mellan krematoriedelen från 2004 och den äldre delen byggdes in, korridoren kallas klostergången.

Plan 1936, bottenvåning och källare, Gröfftel

Plan 2016, bottenvåning, Barup o Edström

Exteriör

Vi närmar oss byggnaden söderifrån genom ett brett grindparti av smide med bildmotiv. I fjärran syns kapellet med sin kopparklädda takkupol och rundbågiga portal. En rak asfalterad gång kantad av kraftigt hamlade lindar leder mot det upphöjda kapellet och rakt på trappan och ingången. Den breda trappan belagd med granit leder upp till en stor stenlagd terrass kring kapellet. En vitputsad mur i två nivåer omger terrassen, på den nedre nivån finns plantering. Trappan omges av kraftiga granitblock och på dem står eldfat som numera används som

planteringskärl. Uppbyggnaden är strikt symmetrisk förutom den nya hissen vid sidan om trappan.

Allé mot kapellets entré.

Entréfasad mot söder

Byggnaden består av ett centralt runt kyrkorum från 1937 omgivet av en uppglasad cirkulär gång från 2017 med entré- och väntrum. Entréporten ligger i en utkragande rektangulär del till vilken den glasade gången ansluter. I anslutning finns även ett ceremonirum för icke kristna begravningar. Dessutom finns serveringsrum och diverse biutrymme. En rektangulär byggnadskropp med kontor och sammanträdesrum byggdes till i väster 2017 samt en "klostergång" som är en korridor utanför de befintliga rummen. På nedre planet finns krematoriet med tillhörande biutrymmen.

Murarna är spritputsade och vita. De äldre delarna har sockel av granit. Efter tillbyggnaden är stensockeln mestadels synlig inomhus men på entrépartiet finns granitsockel utvändigt. Den glasade halvrunda gången har isolerglas från golv till tak mellan murpartier.

Fönstren är rundbågiga med blyglasfönster i kyrkorummet. Alla övriga fönster är raktäckta, rektangulära eller kvadratiska av olika format, de flesta med isolerglas och vita aluminiumpartier.

Anläggningen har flera entréer men kapellets huvudingång är fortfarande i den ursprungliga portalen från 1937. Entrén skjuter ut med en rektangulär del från det runda kapellet. Utkragningen är mindre efter tillbyggnaden av glasgången. Portalen är rundbågig och dess nisch är klädd med natursten. I tympanon sitter ett konstverk i sandsten efter förslag av konstnär Axel Ebbe med motiv av svanars flykt och en inskription med en psalmvers. Stenreliefen är huggen av Towe

Persson. Dubbeldörren av trä är klädd med kopparskivor på utsidan. Handtagen består av kopparringar med motiv av en orm som biter sig i svansen, en symbol för evigheten.

Kopparklädda enkeldörrar finns även symmetriskt på ömse sidor om glasgången. Ytterligare ingångar finns till kontor och krematorium. Den nya entrén på nedre plan är ett glasat vitt aluminiumparti. Portarna i öster till visningsrum är klädda med stående panel och klädda med koppar i nederkant.

Kapellet har ett kupoltak klätt med falsad koppar i skivtäckning med förskjutna tvärfalsar. Kupolen kröns av ett förgyllt kors. Takavvattningen på kapellet är av koppar. De plana taken på kontor och ceremonirum är klädda med papp och har en ståndplåt av grön plåt. Krematoriedelens välvda tak är klätt med grön plåt.

Fasad mot norr.

Fasad mot väster.

Interiör

Från den upphöjda terrassen nås genom den kopparklädda porten *entré- /väntrummet* från 2017 som omger det runda kyrkorummet. Golvet är belagt med slipad kalksten i fallande längder. Vita glaspertier från golv till tak mellan vitputsade murpelare bildar ny yttervägg med en sockel av kalksten på insidan. Kyrkorummets forna yttervägg med spritputsad fasad och granitsockel är innervägg i väntrummet. Undertaket består av akustikplattor i synligt bärverk. En trappa med smidesräcke utformat som notskrift leder till orgelläktaren.

Kyrkorummet mot koret.

Kyrkorummet är ett runt rum välvt med ett högt kupoltak. I takets mitt hänger en rund plafond med uppljus. Väggarna övergår i det rundade taket utan någon skarv. Utanför cirkeln finns koret i en lägre rundbågig nisch mittemot entrédörren. På ömse sidor om koret bryts cirkeln av två nischer med dörrar. Väggarna är levande ojämnt putsade och vitmålade där väggens struktur är synlig. Golvet är belagt med slipade röda och grå kvadratiska kalkstensplattor. Sockeln är av hyvlad kalksten. (Före 2017 var även golvet av hyvlad kalksten). Infällt i golvet är kisthiss till nedre planet.

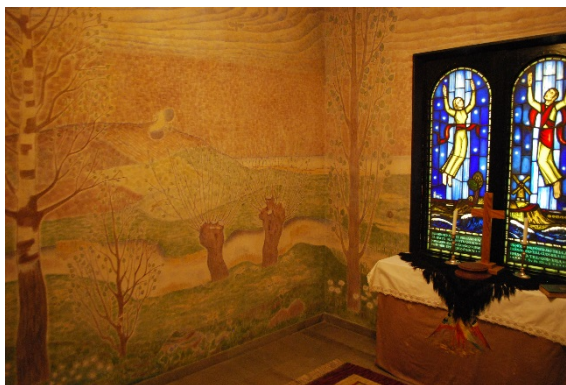
Tolv stycken högsittande rundbågiga fönster är parvis placerade i djupa nischer runt kyrkorummet. Glaset är blyspröjsat klarglas. Fönsterbänkarna sluttar neråt. Kopplade skinnklädda rödbruna stolar står i fyra snedställda rader på ömse sidor om en mittgång. Framför stolarna står dopfunt, ljusstakar, mullställ och en bronsstaty av en flicka sittande på bänk. På väggarna hänger fyra stora rektangulära tavlor klädda med tygapplikationer.

Koret i norr är upphöjt ett steg, rundbågigt och rakt avslutat. I det rundbågiga taket finns tre mindre öppningar. Ett fast stenaltare står mot korväggen och ovanför hänger en textilapplikation som altaruspsats. Från koret leder en dörr till sakristian. Dörrarna i kyrkorummet är klädda med svartlaserade brädor med olika bredder.

Mot söder ovanför entrédörrarna finns orgelläktaren med en barriär av runda träspjälor mellan under- och överliggare.

Kyrkorum mot orgelläktaren.

Urnutlämningsrum. Pär Siegård och Hugo Gehlin.

Ceremonirummet har golv av slipad kalksten i fallande längder med sockel i kalksten, putsade väggar och akustikplattor i taket med infälld belysning. I taket ovan platsen för kistan finns en grund rundel infälld i taket. Rundeln ska förgyllas. Stora glaspartier i norr och öster vetter ut mot kyrkogården. Samtliga nya innerdörrar har vita dörrblad med ett pressat spår i ytan och vita profilerade foder.

I *urnutlämningsrummet* är de putsade väggarna och taket målade 1944 av konstnär Pär Siegård med naturmotiv i olika årstider. Glasfönster av Hugo Gehlin sitter ovan altaret. På golvet ligger hyvlad kalksten.

Korridoren, kallad "klostergången" har kalkstensgolv, akustikplattor i taket och putsade väggar. I fönsternischerna längs ytterväggen ligger kalksten.

Kontor, mötesrum och serveringsrum har trägolv och akustikplattor i taket.

Kontoren avgränsas med vita glaspartier.

På *nedre plan* finns krematorieugn, kylrummen och biutrymmen. Det finns även ett visningrum/andaktsrum byggt 1970. I andaktsrummet är väggarna av mönstermurat tegel. Stenen ligger med löpsidan utåt grupperade om tre stenar med mycket breda fogar. Tegelstenarna är omväxlande liggande och stående. På golvet ligger tegel på flatan. Även altaret och lampetterna på väggarna är av tegel. Undertaket består av smala träribbor.

Den ursprungliga utvändiga portiken från 1937 mot norr med kraftiga granitkolonner är bevarad invändigt i källaren. I "införingsrummet" från 2004 är

en vägg av rött tegel med inslag av glaserade stenar i blå toner. Dubbeldörren till rummet är klädd med ekpanel och har långa draghandtag i dekorativ strålform.

Ceremonirum.

Visningsrum och kapell i källaren.

Inredning och inventarier

Altaret från 1937 är ett blockaltare av ljus sandsten som står intill väggen i koret.

Altaruppsatsen är en textil applikation från 2017 med motiv av Jesus med välsignande hand. Kommer från företaget Slabbinck i Belgien.

Dopfunten är av natursten. Ytan är bearbetad med lågerhuggning. Cuppan är åtkantig liksom det smalare skaftet och foten. Dopfunten kommer från Sankt Mikael's kapell som är nerlagt. Ålder okänd.

Stolarna från 2017 är kopplade av mörkbetsat trä med skinnklädsel på sits och ryggstöd.

Orgeln är en digitalorgel av märket Allen från 2002.

De båda klockorna är från 1957, gjutna av Ohlssons klockgjuteri i Ystad. De hänger i en fristående klockstapel sydväst om kapellet.

Övrigt

Bronsskulptur från 2017 av en flicka på bänk gjord av konstnär Fred Åberg.

Textilapplikationer, fyra stycken från 2017 från företaget Slabbinck i Belgien.

Kyrkogården

Historik

Begravningsplats fanns fram till 1878 kring Sankt Nicolai kyrka. En ny kyrkogård anlades då i stället väster om Trelleborg där ett kapell invigdes 1901. De flesta gravar flyttades från Sankt Nicolais kyrkogård till den nyanlagda kyrkogården. Den kyrkogården blev för liten och en ny kyrkogård norr om staden invigdes 1906.

1917 beslutades att den ska heta Norra kyrkogården istället för Nya kyrkogården. Kyrkogården från 1878 får namnet Västra kyrkogården.

1926 tillkom Invalidmonumentet av konstnär Axel Ebbe. Ett särskilt järnvägsspår byggdes från Trelleborgs övre järnvägsstation till kyrkogården för att frakta monolitens väldiga tyngd på 25 ton. Den är ett minnesmärke över döda krigsfångar från första världskriget.

1929 köptes mark in för att utvidga kyrkogården.

1937 tillkom den första urnlunden samtidigt som kapellkrematoriet byggdes. Urnlunden ritades av trädgårdsarkitekten G.V Valberg och var cirka 1000 kvadratmeter. Alléer med lind planterades för att markera vägen till kapellet. Krematoriet var det tredje som byggdes i Skåne, efter Malmö och Helsingborg.

1942 anlades "Sjömanskyrkogården"

1943 sattes grindar upp av Malmöskulptören Gunnar Nordborg framför södra infarten. Förslag av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe på mur intill grindpartiet.

1976 utökades kyrkogården och minneslunden invigdes som var ritad av arkitekt Lennart Lundqvist. Minneslunden var på 3000 kvadratmeter med ekar som bildade alléer.

1981 tillkom i minneslunden skulpturen "Meditation" av Peter Lindhe.

2004-2005 togs nya askgravlundar i bruk.

Beskrivning

Kyrkogården är stor med drygt 70000 kvadratmeter. Den äldsta delen är den södra. När kapellet byggdes utvidgades kyrkogården norrut. Kyrkogården omges av nätstängsel, bitvis även av olika träd och häckar. I söder finns en smidesgrind av Gunnar Nordberg med motiv som ska symbolisera döden och uppståndelsen samt apostlar. Vid sidan om grinden finns en kort mur. Galvade grindar finns i väster där även kyrkans parkering ligger.

Kyrkogårdens kvarter är strikt indelade av raka asfalterade vägar, som är kantade med kraftigt hamlade lindar. Huvudvägarna leder från södra och västra ingången rakt mot kapellet. Till största delen är det singeltäckta gravplatser omgivna av

klippta låga häckar av buxbom eller av tuja. På den äldre delen finns även omgärdning av stenramar och enstaka smidesstaket runt gravplatserna. Gravkvarteren runt kapellet omges av bokhäckar. De äldsta delarna i söder har högresta gravstenar medan senare delar har lägre horisontella stenar. Ett stort inslag av vintergrönt växer på de äldre gravplatserna. Ett senare tillskott är de små askgravlundar som på flera ställen är infogade mellan äldre gravplatser. Stenplattor med namn liggande i gräsmatta markerar platsen.

Urnlundarna har en friare utformning där stenarna står eller ligger i svängda rader direkt i gräsmattan utan gångar. Urnlundarna omges av bokhäckar.

Södra ingången till kapellet.

Invalidmonumente av Axel Ebbe från 1926.

Södra delen av kyrkogården.

Nordöst om kapellet.

Minneslunden med stort träkors, ljusbärare och blomsterkar omges av gräsmatta, bokhäckar och stora ekar. En slingrande gång belagd med gatsten går genom minneslunden. I närheten av denna finns en rund meditationsplats omgärdad av höga stenpelare och mellan dem stenskivor. Ett vattenspel finns på somrarna på platsen.

Krig och närheten till havet avspeglar sig på kyrkogården. En speciell sjömanskyrkogård smyckad med ankare och kors finns.

De som dog på en tysk båt 1942 under andra världskriget är begravda i rad i östra delen av kyrkogården. Deras ursprungliga kors med hakkors är utbytta.

Invaldimonumentet från 1926 ligger på en kulle och består av en hög stenpelare på 25 ton omringad av stenblock. På toppen av stenpelaren sitter en bronsfågel och under ligger en skadad bronsfågel. Monumentet är utformat av konstnär Axel Ebbe.

I nordöstra delen är inrättat en muslimsk kyrkogård. Kvarteret inramas av bokhäck och tujahäck. Kistgravplatserna är utan inramning och vända i riktning mot Mekka.

På flera platser på kyrkogården finns ett fast parasoll av metall och under det sittplatser på en stenlagd yta.

Byggnader på kyrkogården

Garage och personalhus finns i tre längor som ligger i västra delen av kyrkogården. Byggnaderna från 2010 är vitputsade med röda tvåkupiga pannor på taket. Fönstren är grå aluminiumklädda partier.

Kulturhistorisk karaktärisering för Norra kapellet kyrkoanläggning

Den stora kyrkogården karaktäriseras mestadels av ordnade raka kvarter indelade av bokhäckar med gravar täckta med singel och omgärdade av buxbom eller tuja. Gångarna är kantade av alléer med hamlade lindar eller pelarbokar. Lindalléerna som anlades på 1930-talet visar tydligt riktningen mot kapellet. Det är ett klassicistiskt uttryck med raka axlar som samspelar med kapellet.

Senare inslag med urngravar karaktäriseras istället av friare böjda former med stenar i gräs. Det senaste tillägget är små askgravplatser som finns på flera ställen, infogade bland äldre gravplatser. Många inslag på kyrkogården visar på de två världskrigen och närheten till havet.

Kapellet har en monumental placering där det ligger upphöjt på en terrass över omgivningen. Vägen till kapellet är anslående söderifrån, genom konstgrindar

och längs en lång allé med kraftigt hamlade lindar där kapellet i fonden med sin runda kopparklädda kupol hela tiden är synligt. Entrén är symmetrisk förutom den nytillkomna hissen.

Kapellet är byggt 1937 och ritat av arkitekt Orlander Gröffle. Det är ett invigt kyrkorum av biskopen. Kapellet utformades som ett litet tempel med rund form och en markerad utskjutande entré placerat på en upphöjd terrass. Formspråket var tydligt antikinspirerat i 1920-tals klassicistisk tappning men även av funktionalismen. Väggarna var vitputsade med en granitsockel, takkupolen och entrédörrarna kopparklädda. Den markerade entrén fick en omsorgsfullt utformad port med ett konstverk i huggen sten. Formspråket var starkt. Material och detaljer var gedigna och omsorgsfulla. Byggnaden var både monumental och slutet mystisk samt med en symmetrisk uppbyggnad. Den fick symbolfyllda detaljer som dörrhandtagen i form av en ormring och reliefen med fåglars flykt.

Eldbegängelserörelsen, som verkade för att kremering skulle bli ett accepterat begravningssätt, hämtade inspiration till arkitekturen från antiken, något som syns i både Trelleborgs och Helsingborgs kapellkrematorier. Dessa har båda rund form och täcks av kopparklädda kupoler. Norra kapellets kupol kan också ge associationer till Hagia Sofia i Istanbul som byggdes som kyrka på 500-talet, men skalan är förstås en helt annan.

Norra kapellet är om- och tillbyggt tre gånger, 1970, 2004 och 2017. Vid den senaste tillbyggnaden tillkom en glasad gång kring den runda formen och ett nytt kontor. Kapellet har fortfarande ett starkt formspråk med den uppstickande kupolen och symmetri i entrén förutom den tillkomna hissen. Kapellet har inte längre den tidigare slutna fasaden men den ursprungliga delen är ännu avläsbar. De nytillkomna delarna öppnar rummen för ljuset och den gröna omgivningen. Kalkstenen på golven förenar äldre och nyare delar.

Kyrkorummet har referenser till Pantheon med sin runda form, övergången mellan vägg och tak är utan skarv och med en rund ljusplafond i taket. Väggarna är livfullt putsade där handens arbete syns. Rummet är inåtvänt med högsittande fönster i djupa nischer och omslutande genom sin form.

Urnutlämningrummet som är bemålat med fresker på både väggar och tak av konstnär Pär Siegård är säregnet och värt att bevara.

1970 byggdes ett bisättningskapell i källaren. Väggar och golv är i tegel och till

och med lampetterna är av tegel. Teglet är starkt karaktärsskapande och rummet är mycket speciellt.

Att tänka på

- Kyrkogårdens starka struktur med alléer bör värnas.
- Kapellets ursprungliga del har höga arkitektoniska värden där inspiration är hämtad från antik kultur. Byggnaden är en god representant för de tidiga krematoriebyggnaderna då eldbegängelserörelsen hade stort inflytande för dess tillkomst. De senare tillkomna urnutlämningsrum samt bisättningskapellet i tegel bör också värnas.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Anläggningen ligger inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö, Trelleborg. Kyrkan ligger dessutom inom riksintresse Kustzonen.

Källor och litteratur

Norra kyrkogården Trelleborg 1906-2006, Gustaf Centervall 2006

Bygglövsritningar från stadsbyggnadskontoret i Trelleborg.

Tidningsartiklar, flera från IGNIS som var "Tidskrift för eldbegängelsespörsmål", samlade i pärm på kyrkogårdsförvaltningens kontor.

Norra kapellkyrkan, tidning utgiven av Trelleborgs församling, text Johan Bentzel, 2017

Vår stad, Harald Lindahl, 1949

https://sv.wikipedia.org/wiki/Sveriges_kyrkog%C3%A5rds_och_krematorief%C3%B6rbund

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/trelleborg/Pages/Trelleborg.aspx>

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Trelleborg.aspx>

Övriga uppgifter

Denna rapport om Norra kapellet, Trelleborg, Skytts och Vemmenhögs kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-02-01-25 Färdigställd rapport: 2020-03-25

Norra kapellet - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk
Fasadmaterial:	Spritputs
Fasadkulör:	vit
Takform:	Kupoltak Plantak Välvt tak
Taktäckningsmaterial:	Plåt-koppar Papp Plåt-falsad, förskjutna hakfalsar.
Byggnadsdel:	Kapell Krematorium